

kende som dagsordenpunkter, men de er omfattet af det fyldige personregister. Det gælder tilsvarende om de detaljerede sted- og sagregistre, at de ikke alene er registre til de forhold, der refereres i regesterne, men også til de originale protokoller. Nævnes der centrale dokumenter i forhandlingerne, henvises der til, hvor de kan findes i arkiverne. Udgivelsen tjener dermed også som en indgang til det arkivmateriale, som ligger til grund for beslutningerne. I fodnoterne gives henvisninger til trykte kilder og litteratur.

Alle beslutninger truffet i statsministeriet refereres og markeres med [B]. Derimod varierer det selvfølgelig, hvad der refereres fra diskussionen. Lad os tage et for danske læsere nærliggende eksempel fra møde nr. 322, kronrådets møde i kong Wilhelm 1.s palæ den 3. februar 1864. Her drejede det sig udelukkende om det slesvig-holstenske spørgsmål. Wilhelm 1. ytrede først betænkeligheder ved, at man ikke længere nu hvor de preussisk-østrigske tropper var rykket ind i Slesvig, troværdigt kunne erklære, at man stod fast på den danske helstats integritet, jfr. Londontraktaten fra 1852. Kongen ønskede, at der blev taget højde for dette i svaret på den britiske note af 20. januar. Bismarck måtte imidlertid oplyse kongen om, at der allerede var aftalt et svar med Østrig, hvorefter kongen frafaldt sit ønske. Bismarck ytrede videre – og her citerer regesten fra protokollen: »Es liege ihm fern, diese Integrität Dänemarks aufrecht erhalten zu wollen. Vielmehr sieht er die Vereinigung der Herzogtümer Schleswig und Holstein mit der Preussischen Monarchie als das Endziel der jetzt begonnen Aktion an«. I den forbindelse henviser udgaven i en fodnote til Wilhelm 1.s modererende margenkommentar: »dass eine Vereinigung der Herzogtümer mit der Krone Preussen wohl als eine der sich herausstellenden Eventualitäten in der Zukunft zu bezeichnen wäre, also nicht als das alleinige Ziel der Preuss. Politik anzusehen seien«. Der var altså ikke enighed mellem kongen og hans førsteminister! Fodnoten henviser også til en anden samtidig udtalelse, hvor Bismarck skulle have røbet sin hensigt med krigen. Tilbage i teksten refereres videre fra forhandlingerne, at Bismarck ville fastholde hertugdømmerne som kompensationsobjekter i den truende europæiske storkrig, og at han var imod at støtte Augustenborgerne, da det ville styrke mellemstaternes indflydelse i Tyskland. Regesten slutter med at nævne Wilhelm 1.s krav om udformning af en instruks til den preussiske civilkommissær i hertugdømmet Slesvig.

Som det vil ses, byder regesterne på centrale oplysninger og udsagn i en tilstrækkelig mængde til, at kildeudgivelsen må betegnes som et vigtigt værk også for danske historikere. Fremhæves må endvidere den fyldige indledning på 40 sider om periodens politiske historie, som den afspejles i protokollerne. Således er *Die Protokolle des Preussischen Staatsministeriums* en fremragende syntese af kildeudgivelse, tilgængeliggørelse af arkivalier og forskning. Det må derfor meget håbes, at danske forskningsbiblioteker vil anskaffe værket, i det mindste den trykte udgave med regesterne.

Hans Schultz Hansen

MERETE BØGE PEDERSEN: Den reglementerede prostitution i København 1874-1906. 191 sider. Museum Tusculanums Forlag 2000.

Prostitution har været et forsømt område i dansk historieforskning, og det skønt erhvervet har været og er udbredt – ulovligt eller ej. Perioden 1874-1906 udgør dog en bemærkelsesværdig undtagelse for København, fordi erhvervet netop i denne periode var reguleret og afkastede en del kildemateriale fra politimyn-

dighedernes administration vedr. indskrivning og udslettelse. Det er derfor denne periode som oftest er genstand for behandling. Det gælder også Merete Bøge Pedersens (MBP) bog om den reglementerede prostitution i København 1874-1906.

Bogen viser mange nye vinkler og viden på området. Kapitel 1 om lovgivning omkring prostitution er kort og præcist og kommer med de relevante oplysninger til forståelse af politiets arbejde. Det er et meget vigtigt kapitel, da det ellers ville være vanskeligt at forstå, hvordan et ulovligt erhverv blev administreret, som om det var lovligt. Det er især i slutningen af bogen, at nye vinkler og ny viden bringes. I kapitel 12 om de »holdte« prostituerede, kommer det bl.a. frem, at politiet ikke prøvede at få denne gruppe kvinder dømt. Kapitlet om de prostitueredes kunder og samlejesteder fortjener særlig opmærksomhed, da ingen tidligere har beskæftiget sig så grundigt med dette. Her har forfatteren nemlig sammenholdt oplysninger fra sagerne med oplysninger fra andre kilder, »Journalsager vedrørende Kontrol med Logihuse og Herberger«, og dermed kunnet give et betydeligt mere dækkende billede af forholdene. Sammenligninger med ikke tidligere offentliggjort kildemateriale benytter MBP sig også af i kapitel 15 om alfonser. Her benyttes »Alfabetisk Fortegnelse over offentlige Fruentimmere, der holder Kæreste«, og sammenholdt med kvindernes sager får det en ny dimension. Det viser sig i midlertid, at MBP ikke er opmærksom på politiets administrative praksis. Derfor er hun kommet til at overse en del af det relevante kildemateriale fra sædelighedspolitiets sagsbehandling, og det får betydning for hendes vurdering af materialet. Groft sagt opdelte politiet sagerne i fire »kasser«, hvor kasse 1 omfattede de prostitutionsmistænkte. En del heraf blev overflyttet til kasse 2 – frivilligt eller efter dom – ved selve indskrivningen som prostitueret. Hvis en kvinde kom ud af prostitutionen, blev hele hendes sag henlagt i kasse 3, hvorfra den dog kunne overflyttes til en kasse 4, hvis der var mistanke om genoptagelse af erhvervet.

Når en kvinde var under mistanke for at søge erhverv ved prostitution, blev hun afhørt af sædelighedspolitiet, som oprettede en sagsmappe for hver enkelt. Sagen indeholdt diverse forhør og breve. Især det første forhør indeholder oplysninger med personlige data, såsom alder, opvækst, erhverv, seksuel debut m.m. Nægtede kvinden under forhør, at hun var løsagtig og modtog betaling for det, havde politiet ingen mulighed for at indstille hende til domstolen, og det var så ligegyldigt, om politiet havde anholdt hende »midt i akten«. Accepterede kvinden anklagen, og var hun ikke ved den efterfølgende lægeundersøgelse fundet smittet med en kønssygdom, fik hun en advarsel og blev frigivet. Anden gang kvinden blev afhørt for løsagtighed, og hun indrømmede betaling for dette, blev hun af domstolen dømt for overtrædelse af §180 og fængslet. Sagen blev liggende i kasse 1 for kvinder under mistanke. Sagerne fra kasse 1 er, så vidt jeg er orienteret, ikke bevarede. Efter kvindens anden dom, med tilhørende fængsel, blev hun indskrevet som offentlig fruentimmer i henhold til loven af 1874, og hele hendes sag blev flyttet til kasse 2, d.v.s. de indskrevne, og lagt efter datoorden. Kvinder kunne også frivilligt melde sig til politiet for at blive indskrevet. Ens for alle kvinder var lægeundersøgelsen, der fulgte efter forhøret. I de tilfælde, hvor kvinderne var smittet af en kønssygdom, blev de øjeblikkeligt indlagt på hospital.

Kildesituationen i sig selv er altså et levn af politiets administration af kvindepstitutionen og politiets holdning til kvinderne. En for tekstnær gennemgang af politiets sagsakter vil derfor snarere udtrykke politiets »vinkel« eller den virkelighed, kvinderne fremstillede af sig selv over for politiet, end den selvop-

fattelse, de måske i virkeligheden uden for referat anså for mere »sand«. Dertil kommer, at de oplysninger, som kvinderne gav politiet ved indskrivningen som prostitueret, i sagens natur ikke behøver at være gyldig for den prostitueredes samlede virksomhed på området.

Tager man kildernes udsagn for pålydende, fremgår det, som MBP skriver i sin indledning, at det økonomiske incitament bliver den væsentligste årsag til kvindernes indtræden i de prostitueredes rækker, og hendes undersøgelser vil vise, at kvinderne tjente godt på deres »ydelse«. »Dokumentationen« heraf er blevet forfatterens hovedformål. Dette kan måske blokere for en dybere forståelse af selve prostitutionserhvervets vilkår, og hvordan det påvirkede de implicerede kvinder.

Hvis man er meget heldig, fortsætter oplysningerne om kvindens efterfølgende liv i sagerne, men for det meste eller i mindst halvdelen af sagerne stopper oplysningerne efter indskrivningsdatoen. Det var fordi politiet, samtidig med at kvinden underskrev sagsomslaget (protokollen), indførte hende i en »rigtig« bog-protokol »Protokol over offentlige Fruentimmere« til administration i det daglige arbejde, hvor hver kvinde havde sit eget blad. Det indledes med en række personlige data, tidligere beskæftigelser, domme m.m. Under dette har politiet noteret kvindens adresseændringer lige fra hendes indskrivelsesdato og fulgte hende herefter fra fængsel til hospital, bordel eller egen bolig. Kom hun i fængsel (og en hurtig gennemlæsning viser, at det gjorde mange adskillige gange) er det også angivet, hvad hun var dømt for. Ønsker man derfor at følge kvindernes liv, mens de var indskrevet, er protokollen og ikke sagerne den oplagte kilde, da man ikke kan være sikker på, at alle relevante oplysninger er indført i sagerne. Desværre findes der kun én protokol bevaret, nemlig den for de kvinder, der blev indskrevet 1903-1905.

Når kvinderne af den ene eller anden grund ønskede at komme ud af det offentlige prostitutionssystem, søgte de om tilladelse til udslettelse hos politiet, og hvis de overholdt de bestemmelser, der var for at opnå dette, blev de udslettet (d.v.s. at der blev skrevet en anmærkning i protokollen), hvorefter hele sagen blev flyttet fra kassen med de indskrevne til kassen med de udslettede og arkiveret efter den dato, den prostituerede sidst var blevet udslettet. Fik politiet efterfølgende mistanke om, at kvinden havde genoptaget erhvervet, eller var uden job, kom hun under fornyet mistanke, og hele sagen blev flyttet til kasse 4. Det kunne senere føre til nye domme og ny indskrivning, hvorefter hele sagen kom til kasse 2 for de indskrevne og lagt efter første gang, hun var indskrevet. På den måde flyttes sagerne rundt i de forskellige kasser. Kun hvis kvinden døde, burde man være sikker på, at hendes sag ville blive liggende i de udslettedes.

Dette system fungerede frem til 11. okt. 1906, da en lovændring satte en stopper for offentlige fruentimmere. Jeg mener, at det materiale, der i dag findes bevaret på Landsarkivet for Sjælland m.m., er resterne af politiets administration fra den pågældende dag, da de sidste gang benyttede kasserne, og dermed er status fra den 11. okt. 1906.

MBP benytter hovedsaglig oplysninger hentet fra kasse 2 »Sager vedr. Indskrivning af offentlige Fruentimmere«, der i dag findes på Landsarkivet for Sjælland m.m. og fylder 16 pakker og indeholder 1210 sager. MBP behandler 605 sager dvs. halvdelen. Der er ganske vist tale om mange sager, men udvælgelsen og den manglende refleksion herover kan få konsekvenser for de konklusioner, hun senere kommer med, alene ud fra den betragtning at materialet er selektivt.

Forfatteren har hentet supplerende oplysninger i »Beretninger til Justitsministeriet angående Københavns Politi angiven af Politidirektøren fra Aarene 1874-1906« om offentlige fruentimmere, som oplyser, at 2824 forskellige kvinder i den behandlede årrække var indskrevet. Dette får MBP til at fastslå, at »1614 protokoller (sager) er altså over årene forsvundet – efter alt at dømme som en følge af den udtynding, som arkiverne af pladsmæssige hensyn løbende er nødsaget til at foretage« (side 11). Dette er ikke korrekt. En stor del af sagerne ligger andetsteds. Størstedelen befinder sig som de udslettede kvinders sager, der ligger i, hvad jeg har kaldt kasse 3: »Sager vedr. Udslettelse af Protokollen over offentlige Fruentimmere, 1891-1906« og fordeler sig i 14 pakker med 933 sager. Dermed er man oppe på 2143 sager mod de ønskede 2824.

Politiets fjerde kasse kaldet »Dokumenter fremlagt til Advarselsprotokollen, 1881-1906« består af 4 pakker med 224 sager. Dermed kommer landsarkivet op på mindst 2367 sager ud af de 2824 sager, som MBP oplyser, der burde have været. At arkivet ikke har det »rigtige« antal, har mindst to årsager. For det første dækker de to sidste kasser ikke hele perioden, men kun 1881-1906. Arkivet har højst sandsynligt aldrig modtaget de tidligere sager. Den anden grund er politiets egen administration. Jeg sætter spørgsmålstegn ved deres egne oplysninger til Justitsministeriet, fordi jeg ved at have gennemlæst mange sager har fundet adskillige fejlplaceringer. Der ligger f.eks. mindst to sager i kassen for indskrevne, hvor kvinderne døde, og død må betegnes som den mest sikre udslettelsesgrund. En hurtig gennemlæsning af protokollen fra 1903-05 og sammenligning med de tilsvarende sager, viser også en del fejl.

Konsekvensen af, at MBP kun har benyttet kilder fra kasse 2, må gøre hendes sample vægtet. I kapitel 6 og 7 undersøges de prostitueredes sociale baggrund og fødested, men da kildematerialet kun repræsenterer de »aktive« offentlige fruentimmer, overses de kvinder, der af forskellige årsager befandt sig i en »ikke aktiv« periode. Det kan have betydning for konklusionen. Men i kapitel 5 om de offentlige fruentimmeres alder og funktionstid bliver undersøgelsen skæv, da MBP regner med den sidste dato, der er tilføjet i de enkelte sager og ikke sammenligner med protokollens ajourførte optegnelser. Dermed taler alt for, at funktionstiden bliver betydelig længere end det, forfatteren kommer frem til. Samtidig må de kvinder, som er placeret i kasse 3 og 4 muligvis forkorte perioden. Det er således ikke overraskende, at der i kapitel 8 om de prostitueredes alternative jobmuligheder ikke findes mange økonomiske alternativer, når MBP ikke har gennemgået sager, hvor kvinderne kom ud i et blivende job eller ægteskab. Dem det lykkedes for, befinder sig i kasse 3. Samme skævhed gør sig gældende i hovedkonklusionen, at kvinderne i MBPs undersøgelse tjente betydeligt bedre end hidtil troet: kildematerialet beskæftiger sig kun med de aktive, mens alle de kvinder, der af bordelmutter eller politiet blev overdraget til fattigvæsenet, ikke er repræsenteret.

Da der ikke tidligere har været offentliggjort så meget om netop dette forhold, kunne man godt have ønsket sig mere, men kildesituationen har måske ikke været til det. Denne bog er trods ovennævnte forbehold den bedste og mest dækkende på området. At Merete Bøge Pedersen benytter oplysninger fra flere forskellige arkivgrupper, er meget værdifuldt for det samlede arbejde.

Gitte Brinkbæk